

Designing a Pattern of Responsibility of Managers based on Nahj Al-Balaghah in the Framework of the Fundamental Transformation Document of Education: A Qualitative Research

ARTICLE INFO

Article Type

Research Article

Authors

Mahboob Shariati¹

Majid Ghadami^{2*}

Aboutaleb Saadati Shamir³

Sadegh Rezaei⁴

How to cite this article

Mahboob Shariati, Majid Ghadami, Aboutaleb Saadati Shamir, Sadegh Rezaei, Designing a Pattern of Responsibility of Managers based on Nahj Al-Balaghah in the Framework of the Fundamental Transformation Document of Education: A Qualitative Research, Mines and Trade, *Journal of Islamic Life Style Centered on Health*. 2022;6(2):707-715.

1. PhD student in Philosophy of Education, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

2. Associate Professor of Philosophy of Education, Farhangian University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

3. Assistant Professor of Psychology, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

4. Assistant Professor of Philosophy of Education, Amin University of Law Enforcement, Tehran, Iran.

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: drghadami50@gmail.com

Article History

Received: 2022/05/15

Accepted: 2022/07/13

ABSTRACT

Purpose: The responsibility of managers plays an important role in improving the management of the organization. As a result, the purpose of this research was designing a pattern of responsibility of managers based on Nahj Al-Balaghah in the framework of the fundamental transformation document of education.

Materials and Methods: The present study in terms of purpose was applied and in terms of implementation method was qualitative. The research population was academic experts and education specialists of Iran in 2021 year, which according to the principle of theoretical saturation number of 15 people of them were selected as a sample by purposive and snowball sampling method. The data collection tool was a deep semi-structured interview that whose validity was confirmed by the triangulation method and its reliability was obtained by the agreement coefficient method between the two coders 0.88. Finally, the data were analyzed by thematic analysis method in MAXQDA software.

Findings: The findings showed that for pattern of responsibility of managers based on Nahj Al-Balaghah in the framework of the fundamental transformation document of education identified 42 concepts in the form of 14 sub-themes and 7 themes. The themes were included courage (with 2 sub-themes of courageous decisions and attention to public interest), reliance (with 2 sub-themes of understanding the existence of God inside and outside), destiny (with 2 sub-themes of deep answering to fundamental questions and understanding different meanings of life), values (with 2 sub-themes of unhappiness for the sorrow of others and strong connection between daily affairs and spirituality), punctuality (with 2 sub-themes of regularity and affairs organization), existential participation (with 2 sub-themes of contemplation and thought ability and avoidance of arbitrariness) and self-health (with 2 sub-themes of ability to identifying the transcendent dimensions of yourself and others.)

Conclusion: According to the results of the present research, planning to improve the responsibility of managers is essential through the main themes of courage, reliance, destiny, values, punctuality, existential participation and self-health and with using sub-themes and concepts.

Keywords: Responsibility, Managers, Nahj Al-Balaghah, Fundamental Transformation Document, Education.

طراحی الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر

نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین

آموزش و پرورش: یک پژوهش کیفی

محبوب شریعتی^۱

دانشجوی دکتری، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

مجید قدمی^{۲*}

دانشیار، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

و تفکر و اجتناب از خودرأیی) و سلامت نفس (با ۲ زیرمضمون قابلیت شناسایی ابعاد متعالی خود و دیگران) بودند. نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج پژوهش حاضر، برنامه‌ریزی برای بهبود مسئولیت‌پذیری مدیران از طریق مضامین اصلی شجاعت، توکل، تقدیر، ارزش‌ها، وقت‌شناسی، مشارکت وجودی و سلامت نفس و با استفاده از زیرمضامین و مفاهیم ضروری است.

کلید واژه‌ها: مسئولیت‌پذیری، مدیران، نهج‌البلاغه، سند تحول بنیادین، آموزش و پرورش.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۲

* نویسنده مسئول: drghadimi50@gmail.com

مقدمه

سازمان‌ها به‌عنوان مهم‌ترین نهاد هر جامعه در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، محیطی، فرهنگی و آموزشی مسئولیت‌های مهمی در برابر ذینفعان خود دارند و این امر نشان‌دهنده ارتباط متقابل بین سازمان‌ها و ذینفعان به‌ویژه در زمینه مسئولیت و مسئولیت‌پذیری است (۱). یکی از دغدغه‌های مسئولان و برنامه‌ریزان هر سازمانی چگونگی ایجاد بسترهای مناسب برای بهبود حس مسئولیت‌پذیری در کارکنان به‌ویژه مدیران می‌باشد تا ضمن داشتن مسئولیت‌پذیری بتوانند با رعایت اصول اخلاقی برای سازمان مزیت رقابتی ایجاد نمایند (۲). مسئولیت یک ویژگی شخصیتی است که معمولاً به‌صورت یک نگرش در ساختار روانی و رفتاری فرد شکل می‌گیرد و یک متغیر عمده و اساسی در رفتارهای اجتماعی محسوب می‌شود که در تمام سازمان‌ها به‌عنوان امری بدیهی مورد پذیرش قرار گرفته است (۳). مسئولیت‌پذیری یعنی الزام و تعهد درونی فرد در انجام مطلوب همه فعالیت‌هایی که سازمان یا دیگران بر عهده وی گذاشته و این سازه باعث ایجاد ضمانت، تعهد و پاسخگویی در برابر سازمان یا دیگران می‌شود (۴). امروزه مسئولیت‌پذیری مفهومی وسیع‌تر از فعالیت‌های گذشته دارد و به مجموعه فعالیت‌هایی گفته می‌شود که صاحبان سرمایه و بنگاه‌های اقتصادی به‌صورت داوطلبانه به‌عنوان یک عضو مفید در جامعه انجام می‌دهند و به معنای آن است که فرد خود را نسبت به خود و موقعیتی که در آن قرار گرفته و نیازهای و بهروزی دیگران مسئول بداند (۵). مسئولیت‌پذیری به‌عنوان یک سرمایه ارزشمند انسانی به انتخاب آگاهانه و بدون اجبار در تعیین رفتارها و وظایف خود در قبال دیگران اشاره دارد (۶). مسئولیت‌پذیری به‌عنوان یکی از شاخص‌های رفتار شهروندی در بین همه سازمان‌ها و نظام‌ها امری لازم و ضروری است و این مفهوم سبب افزایش توجه سازمان‌ها و نظام‌ها به نیازهای محیطی، مراجعان و مصرف‌کنندگان خدمات خود شده و این امر در راهبردها و مأموریت‌های سازمان قابل مشاهده می‌باشد (۷).

مسئولیت‌پذیری به‌عنوان یکی از مباحث تربیتی، مفهومی بسیار مهم و مورد تأکید در نهج‌البلاغه است و نظریه‌پردازان مختلف اسلامی و غیراسلامی ابعاد مختلف این مفهوم را بررسی کردند. در نهج‌البلاغه، اصول و قواعدی برای آموزش مسئولیت‌پذیری توصیه شده که برای مثال آدمی نسبت به جامع و جامعه‌ای که در آن

ابوطالب سعادت‌ی شامیر^۳

استادیار، گروه روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

صادق رضایی^۴

استادیار، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

چکیده

هدف: مسئولیت‌پذیری مدیران نقش مهمی در بهبود مدیریت سازمان دارد. در نتیجه، هدف این پژوهش طراحی الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بود.

مواد و روش‌ها: مطالعه حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا کیفی بود. جامعه پژوهش خبرگانی دانشگاهی و متخصصان آموزش و پرورش ایران در سال ۱۴۰۰ بودند که طبق اصل اشباع نظری تعداد ۱۵ نفر از آنها با روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله‌برفی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته عمیق بود که روایی آن با روش مثلث‌سازی تأیید و پایایی آن با روش ضریب توافق بین دو کدگذار ۰/۸۸ بدست آمد. در نهایت داده‌ها با روش تحلیل مضمون در نرم‌افزار MAXQDA تحلیل شدند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد نشان داد که برای الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ۴۲ مفهوم در قالب ۱۴ زیرمضمون و ۷ مضمون شناسایی شد. مضامین شامل شجاعت (با ۲ زیرمضمون تصمیم‌های جسورانه و توجه به منافع عامه)، توکل (با ۲ زیرمضمون درک وجود خدا در بیرون و درون)، تقدیر (با ۲ زیرمضمون جواب عمیق پرسش‌های بنیادی و درک معانی متفاوت زندگی)، ارزش‌ها (با ۲ زیرمضمون ناراحتی برای غم دیگران و ارتباط پرنرنگ بین امور روزمره و معنویت)، وقت‌شناسی (با ۲ زیرمضمون منظم‌بودن و سازماندهی امور)، مشارکت وجودی (با ۲ زیرمضمون قابلیت تعمق

زندگی می‌کند مسئول است (۸). در دیدگاه امام علی (ع) فلسفه حکومت عبارت است از احیای حق، انهدام باطل و رساندن انسان از خاک به خدا و این آرمان والا فقط از طریق حکومت صالحان تحقق می‌یابد. بنابراین، روشن است که ایشان باید کارگزاران خویش را از میان بهترین‌ها و نخبگان انتخاب کند تا اشتباهات و انحرافات احتمالی به حداقل برسد و چرایی حکومت اسلامی مبتنی بر اقامه حدود الهی و انجام وظایفی است که برعهده دولت مردان می‌باشد. ایشان معتقد است که مدیریت و زمامداری حکومتی همان پاسخگویی است. زیرا پاسخگویی نوعی فرمانبرداری، اطلاعات امر و اجابت درخواست دیگران در برابر وظایفی است که برعهده دارند و برای شخص ایجاد تعهد می‌کند (۹). غفلت از مسئولیت‌پذیر در سبک زندگی می‌تواند خسارت‌های جبران‌ناپذیری بر پیکرده جامعه وارد کند. وقتی که افراد نتوانند میان سبک‌زندگی خود و باورها و ارزش‌های خویش ارتباط برقرار نمایند بعد از مدتی ممکن است دست از باورها و ارزش‌های خود بردارند و آنها را ناکارآمد تلقی سازند و برای اینکه توجیهی برای سبک‌زندگی غیراسلامی داشته باشند، باورها و ارزش‌های اسلامی را زیر سوال ببرند (۱۰). مسئولیت‌پذیری مبتنی بر نهج‌البلاغه در جهانی ترسیم می‌شود که در آن خدا، حمایت خدا از فرد مسئولیت‌پذیر، رستگاری، عدالت، سلامت روح، انسان کامل به مثابه الگو، ایمان و وحی مطرح است (۱۱).

بررسی مسئولیت‌های اجتماعی از دیدگاه امام علی (ع) و تاکید بر نقش آموزش و پرورش اهمیت ویژه‌ای دارد. چون آموزش و پرورش یکی از اسباب مهم در زندگی برای تحقق مسئولیت‌های اجتماعی انسان است و آن‌چنان که یک ساحت تربیتی با عنوان تربیت اجتماعی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش لحاظ گردیده که یکی از کارکردهای مهم آن تحقق‌بخشی به مسئولیت‌پذیری افراد می‌باشد (۱۲). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نقشه راهی از اهداف، سیاست‌ها و راهکارهای اعتقادی، اخلاقی و ارزشی است که در افق ۱۴۰۴ ارزش‌های اعتقادی و عملی در تمامی ساحت‌های تعلیم و تربیت را به تفصیل نام برده و دانش‌آموز تربیت‌یافته موردانتظار از روش تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش را به تصویر کشیده است (۱۳). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در سال ۱۳۹۰ پس از تدوین در شورای عالی آموزش و پرورش در دستور کار شورای عالی انقلاب فرهنگی قرار گرفت و به تصویب این شورا رسید. این سند با تکیه بر آموزه‌های قرآن و اسناد بالادستی از جمله سند چشم‌انداز بیست‌ساله و نقشه جامع علمی کشور در هشت فصل تنظیم شده است که شامل فصل اول کلیات و تعریف اصلاحات، فصل دوم بیانیه ارزش‌ها (بایدها و نبایدهای اساسی در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی)، فصل سوم بیانیه مأموریت نهاد (زمینه دستیابی دانش‌آموزان به مراتبی از حیات طیبه در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و جهانی به صورت نظام‌مند، همگانی، عادلانه و الزامی در ساختاری کارآمد و اثربخشی)، فصل چهارم چشم‌انداز (توصیف مدارس در سال ۱۴۰۴)، فصل پنجم بیان هشت هدف کلان در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی، فصل ششم بیان پانزده راهبرد کلان برای رسیدن به هشت هدف کلان، فصل هفتم هدف‌های عملیاتی و راهکارها برای دستیابی به هدف‌های کلان و فصل هشتم

چارچوب نهادی و نظام اجرایی تحول بنیادین آموزش و پرورش. نتایج بررسی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نشان داد که در مجموع ۲۲۵ مقوله در ارتباط با مولفه‌های مهارت‌های اجتماعی یافت شد که در این میان مولفه مهارت‌های ارتباطی با ۲۴/۸۹ درصد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داد و بعد از آن مولفه مشارکت و مسئولیت‌پذیری با ۲۴/۴۴ درصد، همدلی با ۲۲/۱۰ درصد و جرأت‌وری با ۱۷/۳۳ درصد در رتبه‌های بعدی قرار داشتند (۱۴). پژوهش‌های اندکی درباره مسئولیت‌پذیری مبتنی بر نهج‌البلاغه و در چارچوب سند تحول بنیادین انجام شده است و در ادامه نتایج مهم‌ترین پژوهش‌ها گزارش می‌شوند. برای مثال شایان‌فر و حسینی (۱۴۰۰) ضمن پژوهشی با عنوان نگاهی پدیدارشناسانه به مولفه‌های پسینی جهان مسئولیت‌پذیری با تاکید بر نهج‌البلاغه گزارش کردند که مسئولیت‌پذیری محفوف به دو نحوه وجود است و اولی وجود مولفه‌های پیشینی که پیش از مسئولیت‌پذیری و فارغ از آن حضور دارند مثل خدا، سلامت روح، انسان کامل به مثاله الگو و وحی و دومی وجود مولفه‌های پسینی که پس از مسئولیت‌پذیری و برآمده از آن هستند مثل وجود اصیل آدمی، آرامش وجودی، شادی وجودی و تعامل وجودی. آنان نتیجه گرفتند که مسئولیت‌پذیری نه فضیلتی در ردیف فضایل و کمالات، بلکه کانون شکل‌گیری کمالات و فضایل دیگر است و ما برای دین‌ورزی اصیل به مسئولیت‌پذیری نیاز داریم (۱۱). طالبی پنبه چوله و همکاران (۱۴۰۰) ضمن پژوهشی درباره مولفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی به این نتیجه رسیدند که سازه مذکور ۱۶ مولفه شامل التزام اجتماعی دانشگاه، تعامل دانشگاه با جامعه، نقش محلی- ملی- بین‌المللی، محیط‌زیست در راستای توسعه پایدار، عدالت اجتماعی، توجه به منافع اقتصادی جامعه، سلامت و شفافیت مالی، توجه به توسعه اقتصادی جامعه، التزام به قانون، فراگیرکردن قانون، اخلاق حرفه‌ای، احترام به ارزش‌ها و هنجارها، پاسخگویی، گسترش نوآوری، دانش اقتصادی و مسئولیت‌پذیری دانشگاهی داشت (۱۵). رضوان‌خواه و همکاران (۱۳۹۹) ضمن پژوهشی درباره مسئولیت‌های اجتماعی انسان از منظر امام علی (ع) با تاکید بر نهج‌البلاغه گزارش کردند که انسان بالطبع موجودی اجتماعی است و برای زیستن در اجتماع به ناچار باید با جامعه در ارتباط باشد و برای تحقق این امر لازم است به مسئولیت‌هایی مانند احساس مسئولیت در برابر جامعه، رعایت حقوق، انصاف و عدالت‌خوانی نسبت به انسان‌ها، تعاون و همکاری در امور اجتماعی و معاشرت و برقراری روابط مهرآمیز با دیگران توجه داشته باشد (۱۲). آقایی‌پور فطرتی و هاشمی (۱۳۹۹) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که مدل ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدیران دارای پنج بعد عدالت سازمانی (با ۴ مولفه تعریف عدالت سازمانی، فرایندهای عدالت سازمانی، کانون‌های عدالت سازمانی و درک عدالت و بی‌عدالتی سازمانی)، وجدان کاری (با ۵ مولفه تعریف وجدان کاری، ماهیت و نوع شغل، توجه به ویژگی‌های انسانی فرد، توجه به نیازهای فردی کارکنان و سازمان و نحوه برخورد با فرد)، اخلاق حرفه‌ای (با ۵ مولفه توجه به منشور اخلاقی سازمان‌ها، اصول مدیریت اخلاق در آموزه‌های دینی، ویژگی‌های فرد دارای اخلاق حرفه‌ای، نهادینه کردن اخلاق حرفه‌ای در سازمان و وظایف مدیران

می‌تواند موفق‌تر باشد و گوی سبقت را در عرصه خدمت‌رسانی از دیگران برآید که در انجام وظایف و تعهدهای خود در قبال جامعه و مردم کوتاهی نکند و کارها را به نحو نیکو انجام دهد (۹). رفتار مسئولانه و مسئولیت‌پذیری از شاخص‌های انسان سالم در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود و نظام آموزش و پرورش هم به‌عنوان یکی از ارکان توسعه اجتماعی باید توجه ویژه‌ای به مسئولیت‌پذیری داشته باشد (۱۶). امروزه پرداختن به جایگاه مسئولیت‌پذیری در عرصه‌های مختلف زندگی از مباحث بسیار ضروری جامعه است. زیرا زندگی پیچیده انسان امروزی با رشد و پیشرفت تکنولوژی و سهولت دسترسی به انواع اطلاعات مفید و غیرمفید و فروریختن مرزهای اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی با چالش‌های فراوانی روبرو شده است و بر همین اساسی پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری یکی از اهداف غایی سازمان آموزش و پرورش یا نظام تعلیم و تربیت به شمار می‌رود (۱۹). بررسی و شناخت مسئولیت اجتماعی مبتنی بر نهج‌البلاغه و دیدگان امام علی (ع) به‌عنوان یک اسوه و نمونه و الگوگیری از مثنی تربیتی ایشان در توجه به چنین مسئولیت‌هایی در پرورش شهروندان مسئول و وظیفه‌شناس بسیار موثر خواهد بود (۱۲). با توجه به اهمیت مسئولیت‌پذیری مدیران در بهبود جایگاه سازمان‌ها و ایجاد مزیت رقابتی و بافت فرهنگ ایرانی-اسلامی کشور ایران و از آنجایی که در الگویی برای مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش یافت نشد و انجام این پژوهش می‌تواند به متخصصان و برنامه‌ریزان نظام آموزشی کمک شایانی در جهت بهبود آن کند، هدف این پژوهش طراحی الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بود.

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا کیفی بود. جامعه پژوهش خبرگانی دانشگاهی و متخصصان آموزش و پرورش ایران در سال ۱۴۰۰ بودند که طبق اصل اشباع نظری تعداد ۱۵ نفر از آنها با روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله‌برفی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. برای انجام نمونه‌گیری ابتدا پژوهشگران از میان خبرگانی دانشگاهی و متخصصان آموزش و پرورش تعداد را در صورت داشتن شرایط ورود به مطالعه (مانند عضو هیأت‌علمی رشته فلسفه تعلیم و تربیت و علوم تربیتی، داشتن حداقل ۴ مقاله یا کتاب در حوزه مسئولیت‌پذیری، عضویت در انجمن‌ها و کنفرانس‌های معتبر، حداقل ۴ سال سابقه تدریس درس‌های مرتبط با مسئولیت‌پذیری و آشنایی با نهج‌البلاغه و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش) به‌عنوان نمونه انتخاب کردند و از آنها خواستند تا سایر افراد را به‌عنوان نمونه‌های احتمالی به پژوهشگر معرفی نمایند که این نمونه‌ها نیز در صورت داشتن شرایط ورود به مطالعه به‌عنوان نمونه انتخاب شدند و فرایند نمونه‌گیری تا زمانی ادامه یافت که پژوهش به اشباع رسید. پژوهش حاضر پس از مصاحبه با نفر سیزدهم به اشباع رسید، اما برای اطمینان از آن با دو نفر دیگر نیز مصاحبه صورت پذیرفت.

در اخلاقی کردن سازمان، رفتار شهروندی سازمانی (با ۵ مولفه ویژگی رفتار شهروندی، انواع رفتار شهروندی، انواع حقوق شهروندی سازمانی، سیاست‌های تشویق رفتار شهروندی و آثار رفتار شهروندی سازمانی بر عملکرد سازمان) و اعتماد سازمانی (با ۶ مولفه تعریف اعتماد سازمانی، فرایند اعتمادسازی، اعتماد بین فردی، اعتماد موسسه‌ای، انواع اعتماد در روابط سازمانی و اعتماد استراتژیکی) بود (۱۶). کاظمیان و همکاران (۱۳۹۹) مولفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدیران را شامل شش بعد فرهنگ اجتماع‌محور (با مولفه‌های ارزش‌محوری اجتماعی، توجه به شناخت مسئولیت، توجه مستمر به مسئولیت، فرهنگ مسئولیت اجتماعی و اصالت‌گرایی اجتماعی)، قانون (با مولفه‌های محدودیت قانونی و حمایت قانونی)، کسب و کار اجتماع‌محور (با مولفه‌های مشارکت اجتماعی، توجه به کسب و کار، عدم منفعت‌طلبی فردی، توجه به دیگران یا اجتماع‌محوری، پویایی در وظیفه اجتماعی، برنامه‌ریزی و اجرا، اصلاح اصول مسئولیت در جامعه و تکریم مهمانان)، توجه محیطی (با مولفه‌های کمک به توسعه پایدار، حفظ محیط‌زیست و معماری هماهنگ با محیط)، خیرخواهی (با مولفه‌های خیرخواهانه بودن، توجه به نسل‌ها و آسان‌سازی تجاری) و پاسخگویی به ذینفعان داخلی (با مولفه‌های توجه به کارکنان و توجه به مالکان) معرفی کردند (۱۷). باقری‌نژاد و همکاران (۱۳۹۹) ضمن پژوهشی درباره طراحی الگوی مسئولیت اجتماعی مدیریت منابع انسانی به این نتیجه رسیدند که در الگوی مذکور شرایط علی شامل غنی کردن رهبری سازمان، افزایش مهارت‌های منابع انسانی، رفتارهای مسئولانه منابع انسانی و نگرش مدیران و کارکنان، شرایط زمینه‌ای شامل ویژگی‌های منابع انسانی، ویژگی‌های سازمانی، ثبات سازمانی، میزان شناخت سازمانی و پذیرش مسئولیت اجتماعی مدیریت منابع انسانی، شرایط مداخله‌گر شامل ملاحظات قانونی، ملاحظات سیاسی، ملاحظات اجتماعی و ملاحظات فرهنگی، پدیده محوری شامل تصویب برنامه مسئولیت اجتماعی توسط هیئت‌مدیره، انعکاس مسئولیت‌پذیری اجتماعی در مأموریت و چشم‌انداز، خط‌مشی‌ها و رویه‌ها و تطبیق مقررات و آیین‌نامه‌ها با اصول مسئولیت‌پذیری اجتماعی، راهبردها شامل ایجاد نگاه آینده‌نگر و سرمایه‌ای به منابع انسانی سازمان، جلب مشارکت و توسعه نظام پاداش حمایتی و اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی و پیامدها شامل پیامدهای فردی و پیامدهای سازمانی بودند (۱۸). ابراهیمی مقدم و درانی (۱۳۹۷) ضمن پژوهشی درباره ارزیابی مهارت‌های اجتماعی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به این نتیجه رسیدند که از میان ۲۲۵ مقوله در ارتباط با مولفه‌های مهارت‌های اجتماعی ۲۴/۸۹ درصد مربوط به مولفه مهارت‌های ارتباطی ۲۴/۴۴ درصد مربوط به مولفه مشارکت و مسئولیت‌پذیری بود (۱۴). سبحانی‌نژاد و نجفی (۱۳۹۳) ضمن پژوهشی با عنوان تحلیل ابعادشناسانه مسئولیت‌پذیری در سبک زندگی اسلامی به این نتیجه رسیدند که سازه مذکور دارای چهار بعد اعتقادی، فردی، اجتماعی و زیست‌محیطی بود (۱۰). ایزدی‌فرد و کاویار (۱۳۸۹) ضمن پژوهشی درباره مسئولیت‌پذیری کارگزاران و مدیران از دیدگاه امام علی (ع) گزارش کردند که مسئولیت مدیران حکومتی در پاسخگویی به مردم و وظیفه‌ای بسیار مهم و آزمایش‌سختی برای آنان است و کسی

مصاحبه‌شونده را یادداشت و علاوه بر آن صدای همه مصاحبه جهت بررسی مجدد مطالب را ضبط کرد. پس از پایان هر سوال مصاحبه‌کننده مطالب یادداشت را برای مصاحبه‌شونده بیان کرد تا آنها صحت و درستی مطالب یادداشت‌شده را تایید کنند. در پایان از مصاحبه‌شوندگان برای شرکت در پژوهش تشکر شد. لازم به ذکر است که روایی مصاحبه‌ها با روش مثلث‌سازی تایید و پایایی آن با روش ضریب توافق بین دو کدگذار ۰/۸۸ بدست آمد. در نهایت، داده‌ها پس از گردآوری با مصاحبه با روش تحلیل مضمون در نرم‌افزار MAXQDA تحلیل شدند.

یافته‌ها

نمونه‌های پژوهش ۱۵ نفر بودند که تحت مصاحبه قرار گرفتند و نتایج فراوانی و درصد فراوانی اطلاعات جمعیت‌شناختی آنها در جدول ۱ ارائه شد.

ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته عمیق با سه سوال اصلی و تعدادی سوال فرعی بود. سوال‌ها عبارتند از: ابعاد یا مضامین اصلی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش کدام است؟ مولفه‌ها یا مضامین فرعی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش کدام است؟ شاخص‌ها یا مفاهیم مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش کدام است؟ قبل از انجام مصاحبه با همه مصاحبه‌شوندگان هماهنگی لازم درباره زمان و مکان مصاحبه به عمل آمد، اهمیت و ضرورت پژوهش برای آنها بیان، پژوهشگر متعهد شد که اصول اخلاق در پژوهش از جمله رازداری را به دلیل ضبط مصاحبه‌ها رعایت کند و موافقت آنها جهت شرکت در پژوهش اخذ شد. مصاحبه‌ها به صورت انفرادی انجام و میانگین مدت زمان مصاحبه با هر فرد حدود ۴۰ دقیقه طول کشید. پس از ذکر هر سوال، مصاحبه‌کننده نکات مهم و کلیدی مطرح‌شده توسط

جدول ۱. نتایج فراوانی و درصد فراوانی اطلاعات جمعیت‌شناختی واحدهای پژوهش

متغیرها	سطح‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	7	67/46%
	زن	8	33/53%
رتبه دانشگاهی	استادیار	7	67/46%
	دانشیار	6	40%
	استاد	2	33/13%

الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در جدول ۲ ارائه شد.

طبق نتایج جدول ۱، بیشتر نمونه‌های پژوهش زن (۵۲/۳۳٪) و دارای رتبه دانشگاهی استادیاری (۴۶/۶۷٪) بودند. نتایج تحلیل مضمون

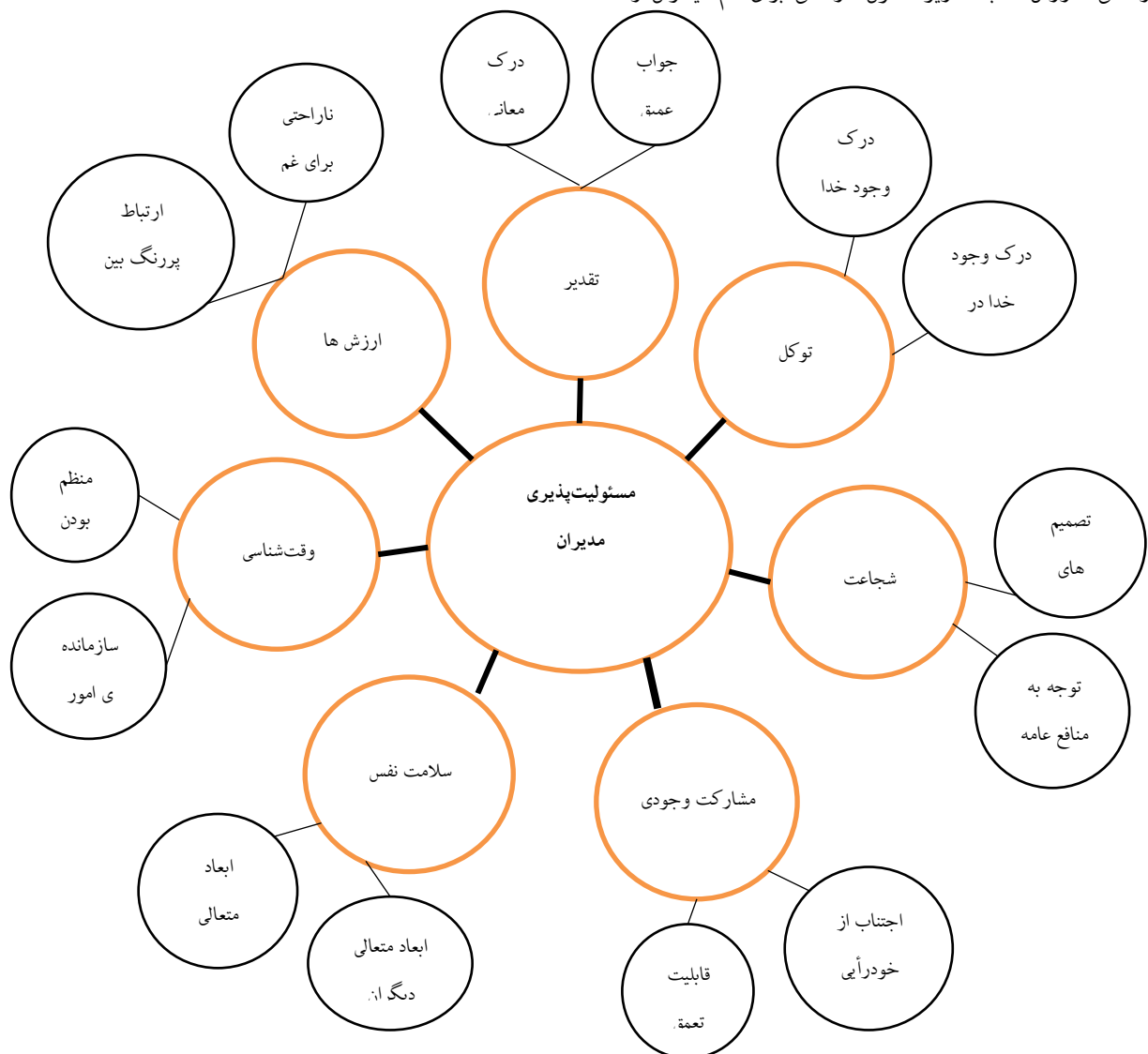
جدول ۲. نتایج تحلیل مضمون الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

مضمون‌ها	زیرمضمون‌ها	مفهوم‌ها
شجاعت	تصمیم‌های جسورانه	۱. قاطعیت در تصمیم‌گیری، ۲. سرعت در تصمیم‌گیری و ۳. ریسک‌پذیری در تصمیم‌گیری
توکل	درک وجود خدا در بیرون	۱. قابلیت ارائه مشکلات و چالش‌ها بدون تحریف، ۲. ارائه اطلاعات صحیح و معتبر در تمام گزارش‌ها و ۳. پاسخگویی به خواسته‌ها و نیازهای معلمان
تقدیر	درک وجود خدا در درون	۱. دقت به نظم در جهان هستی و خلقت موجودات، ۲. عبادت و نیاشی و ۳. محترم‌شمردن صاحبان فضیلت
ارزش‌ها	جواب عمیق پرسش‌های بنیادی	۱. کرامت نفس، ۲. تعقل و ۳. استفاده از اقتناع فکری
ارتباط پررنگ بین امور روزمره و معنویت	درک معانی متفاوت زندگی	۱. قناعت، ۲. حرکت در مسیر توسعه وجودی تا آخرین لحظه و ۳. اسوه‌سازی
وقت‌شناسی	ناراحتی برای غم دیگران	۱. دلداری دادن به دیگران، ۲. کمک به دیگران و ۳. ارائه راه حل به دیگران
سازماندهی امور	ارتباط پررنگ بین امور روزمره و معنویت	۱. یادگیری امور دینی در محیط مدرسه، ۲. یادگیری امور دینی در محیط خانه و ۳. هدیه‌دادن چادر نماز و دیگر اشیای دینی به دیگران
منظم بودن	منظم بودن	۱. نظم در امور مدرسه، ۲. نظم در امور خانه و ۳. نظم در انجام امور دینی و شرعی
سازماندهی امور	سازماندهی امور	۱. تحویل گزارش‌های جاری در زمان مناسب، ۲. صدور به‌موقع احکام و ابلاغ به دیگران و ۳. اطلاع‌رسانی از آخرین بخشنامه‌های آموزشی و اداری مربوطه

مشارکت وجودی	قابلیت تعمق و تفکر	۱. همکاری با دیگران، ۲. واگذاری مسئولیت‌ها به صورت تیمی و ۳. ایجاد جلسات هفتگی
سلامت نفس	شناسایی ابعاد متعالی خود	۱. مشورت با دیگران، ۲. استفاده از تجارب دیگران و ۳. راهنمایی گرفتن از دیگران
شناسایی ابعاد متعالی دیگران	۱. اعطای شخصیت به افراد مورد توجه، ۲. استفهام یا پرسش و پاسخ و ۳. آزمایش افراد	۱. مراقبه یا جهاد با نفس خود، ۲. محاسبه یا حساب‌کشی از خود و ۳. مشارطه

ارتباط پرننگ بین امور روزمره و معنویت)، وقت‌شناسی (با ۲ زیرمضمون منظم بودن و سازماندهی امور)، مشارکت وجودی (با ۲ زیرمضمون قابلیت تعمق و تفکر و اجتناب از خودرایی) و سلامت نفس (با ۲ زیرمضمون قابلیت شناسایی ابعاد متعالی خود و دیگران) بودند. با توجه به مضمون‌ها و زیرمضمون‌های شناسایی شده، الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در شکل ۱ ارائه شد.

طبق نتایج جدول ۲، برای الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ۴۲ مفهوم در قالب ۱۴ زیرمضمون و ۷ مضمون شناسایی شد؛ به طوری که هر زیرمضمون ۳ مفهوم داشت. مضامین اصلی شامل شجاعت (با ۲ زیرمضمون تصمیم‌های جسورانه و توجه به منافع عامه)، توکل (با ۲ زیرمضمون درک وجود خدا در بیرون و درون)، تقدیر (با ۲ زیرمضمون جواب عمده، درک معانی متفاوت زندگی)، ارزش‌ها (با ۲ زیرمضمون ناراحتی برای غم دیگران و

شکل ۱. الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

نتیجه گیری

مسئولیت‌پذیری مدیران می‌تواند بر روی سایر کارکنان سازمان‌ها تاثیر مثبت بگذارد و سبب بهبود جایگاه سازمان در مقایسه با سایر سازمان‌ها گردد. در نتیجه، هدف این پژوهش طراحی الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بود.

یافته‌های این پژوهش نشان داد که برای الگوی مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ۴۲ مفهوم در قالب ۱۴ زیرمضمون و ۷ مضمون شناسایی شد. مضامین اصلی شامل شجاعت (با ۲ زیرمضمون) تصمیم‌های جسورانه و توجه به منافع عامه، توکل (با ۲ زیرمضمون) درک وجود خدا در بیرون و درون، تقدیر (با ۲ زیرمضمون) جواب عمیق پرسش‌های بنیادی و درک معانی متفاوت زندگی، ارزش‌ها (با ۲ زیرمضمون) ناراحتی برای غم دیگران و ارتباط پیرنگ بین امور روزمره و معنویت، وقت‌شناسی (با ۲ زیرمضمون) منظم‌بودن و سازماندهی امور، مشارکت وجودی (با ۲ زیرمضمون) قابلیت تعمق و تفکر و اجتناب از خودرأیی و سلامت نفس (با ۲ زیرمضمون) قابلیت شناسایی ابعاد متعالی خود و دیگران بودند.

پژوهشی درباره مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه و در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش یافت نشد، اما یافته‌های این پژوهش با یافته‌های پژوهش‌های ایزدی فرد و کاویار (۹)، سبحانی‌نژاد و نجفی (۱۰)، شایان‌فر و حسینی (۱۱)، رضوان‌خواه و همکاران (۱۲)، ابراهیمی مقدم و درانی (۱۴)، طالبی پنبه چوله و همکاران (۱۵)، آقایی‌پور فطرتی و هاشمی (۱۶)، کاظمیان و همکاران (۱۷) و باقری‌نژاد و همکاران (۱۸) همسو بودند. در تبیین و تفسیر یافته‌های این پژوهش می‌توان استنباط کرد که مسئولیت‌پذیری موجب می‌شود که افراد خدمت خالصانه ارائه دهند و با توجه به عنصر وجودی انسان به‌عنوان یک موجود برتر موجبات رنجش دیگران را فراهم نکرده و ضمن انجام درست کارها، سلامت جسمی، فکری و روحی خود و دیگران را تقویت کرده و کارایی خود و دیگران را افزایش دهد. مسئولیت‌پذیری باعث حفظ ارزش‌های انسانی و رعایت عدالت در سازمان‌ها و تحقق اهداف سازمانی از طریق انجام کارهای درست به اثربخشی سازمان کمک می‌کند و شاکله سلامت روحی و جسمی انسان را تقویت می‌کند و چنانچه افراد از این شاکله برخوردار نباشند، روح و جسم آنها تضعیف خواهد شد.

نکته حائز اهمیت دیگر اینکه، در کشوری مانند ایران که حدود ۹۵ درصد مردم مذهب واحدی دارند و نسبت عمده‌ای از این جمعیت به شعائر مذهبی پایبند هستند هیچ ابزاری نمی‌تواند به اندازه دین در گسترش مسئولیت‌پذیری موثر باشد و مسئولیت‌پذیری موثرترین طریق خروج از معضلات کنونی محیط‌های اداری و کاری کشورمان و تقویت تعهد سازمانی، خودآگاهی و سخت‌کوشی جهت شکوفایی بیشتر، تمسک به حبل‌مسئولیت‌پذیری و اتکاء به مبانی اعتقادی نجات‌بخش است. در سازمان‌هایی که رعایت مسائل اخلاقی، انسانی و معنوی جزء اولویت‌ها است و جو معنوی، اسلامی و ارزشی بر آنها حاکم می‌باشد کارکنان از تعهد نسبی به ارزش‌ها و اهداف سازمان برخوردارند.

علاوه بر مطالب بالا لازم به ذکر است که مسئولیت‌پذیری مدیران باید همراه با صداقت، صراحت و سلامت نفس باشد که در این راستا امام علی (ع) در پاسخ به نامه معاویه که خود را خلیفه مسلمین و خیرخواه امت می‌دانست و سخن از صلح و دوستی می‌کرد، ضمن پاسخ به ادعاهای دروغین او فرمود: از هم‌اکنون خود را دریاب و چاره‌ای بیندیش که اگر کوتاهی کنی و برای درهم کوبیدنت بندگان خدا برخیزند، درهای نجات به روی تو بسته خواهد شد و آنچه را که امروز از تو می‌پذیرند، فردا نخواهند پذیرفت. در این راستا امام علی (ع) می‌فرماید پاسخ دادن مدیران باید طوری باشد که همه از آن آگاه شده و ضایع یا دوباره کاری نشود و مشارکت را به‌عنوان یک بعد اساسی در مسئولیت‌پذیری می‌داند. در ارتباط با اهمیت این مضمون‌های مسئولیت‌پذیری امام در بحث سوال‌ها و پاسخ‌ها بر حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی اجتماعی تاکید کردند و در پاسخ شخصی درباره چستی ایمان فرمود که فردا نزد من بیا تا در جمع مردم پاسخ گویم که اگر تو گفتارم را فراموش کنی، دیگری آن را در خاطرش بسپارد. زیرا گفتا چونان شکار رمنده است که آن را بدست می‌آورد و دیگری آن را از دست می‌دهد. در پاسخگویی سعی شود در موارد لزوم از باورها و اصول مشترک که مورد قبول طرفین است، استفاده شود تا بتوان زودتر به نتایج مطلوب دست یافت.

مهم‌ترین محدودیت‌های این پژوهش فقط کیفی بودن پژوهش و پیشینه پژوهشی اندک درباره الگوی مسئولیت‌پذیری مبتنی بر نهج‌البلاغه و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بود. محدودیت دیگر نگرانی مصاحبه‌شوندگان از آلودگی به ویروس کووید-۱۹ بود که با حفظ پروتکل‌های بهداشتی و توضیح آنها تلاش شد نگرانی آنها به حداقل برسد. بنابراین، انجام پژوهش‌های بیشتر درباره مسئولیت‌پذیری مدیران با توجه به بافت فرهنگی، اسلامی و مذهبی کشور و با بهره‌گیری از اسنادی مانند قرآن، صحیفه سجادیه و غیره پیشنهاد می‌شود. پیشنهاد دیگر انجام پژوهش‌های کمی و ساخت ابزارهایی جهت اندازه‌گیری میزان تحقق مضمون‌های مسئولیت‌پذیری مدیران مبتنی بر نهج‌البلاغه در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و ارائه راهکارهایی برای بهبود و افزایش مسئولیت‌پذیری مدیران است. از آنجایی که این پژوهش فقط بر روی مدیران انجام شده و مسئولیت‌پذیری مدیران را مورد بررسی قرار می‌دهد، لذا پیشنهاد می‌شود که مسئولیت‌پذیری معاونان، معلمان، دانش‌آموزان و حتی اولیای آنها مورد بررسی قرار گیرد. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، برنامه‌ریزی برای بهبود مسئولیت‌پذیری مدیران از طریق مضامین اصلی شجاعت، توکل، تقدیر، ارزش‌ها، وقت‌شناسی، مشارکت وجودی و سلامت نفس و با استفاده از زیرمضامین و مفاهیم ضروری است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود با اقداماتی نظیر تدوین منشور اخلاقی برای سازمان و تلاش برای اجرا و التزام به مضمون‌ها در دستور کار سازمان‌ها قرار گیرد. با توجه به شاخص‌ها یا مفاهیم مسئولیت‌پذیری پیشنهاد می‌شود که از شخصیت‌های اخلاقی و معنوی در سازمان تجلیل و افراد نمونه و برتر به دیگران معرفی شوند. آخرین پیشنهاد کاربردی اینکه بین مراکز آموزشی و نهادهای فرهنگی و اجتماعی جهت ایجاد خدمات

- Business Horizons; 63(4): 585-594. doi: 10.1016/j.bushor.2020.03.011
7. Suo J, Rameezdeen R, Hagger M, Zhou Z, Ding Z. (2017). Dust pollution control on construction sites: Awareness and self-responsibility of managers. *Journal of Cleaner Production*; 166: 312-320. doi: 10.1016/j.jclepro.2017.08.027
8. Salehi Motaahed Z, Bakhtari H, Seyedin ZS. (2021). Exploring the components of social responsibility in primary school social science textbooks based on the teachings of Nahj Al-Balagha. *Biannual Journal of Islamic Perspective on Educational Science*; 8(15): 165-189. doi: 10.30497/edus.2021.239422.1399
9. Izadifard AA, Kaviar H. (). Imam Ali's (AS) view on responsibility of managers with an emphasis on the components of professional ethics. *Imam Ali's Studies*; 1(2): 1-20.
10. Sobhaninejad M, Najafi H. (2014). A dimension analysis of responsibility in Islamic lifestyle. *Seraje Monir*; 5(16): 151-170.
11. Shayanfar Sh, Hoseini SS. (2021). A phenomenological view of the components of the world of accountability with an emphasis on Nahj Al-Balaghah. *Explorations in Philosophy of Religion*; 1(1): 79-93. doi: 10.22080/JRE.2021.20853.1130
12. Rezvankhah S, Salehi A, Sajjadi SM. (2020). Human social responsibilities from the perspective of Imam Ali, with emphasis on Nahj al-Balaghah and the role of education in their realization. *Journal of Islam and Social Studies*; 8(29): 8-35. doi: 10.22081/JISS-2002-1613
13. Ra'ouf Malaayeri M, Beheshti S, Eskandari H, Abbaaspoor A. (2019). A model for the competencies to be expected from the female students of tehran's Islamic high schools. *Quarterly Journal of Education*; 35(3): 79-100. dor: 20.1001.1.10174133.1398.35.3.4.5

بهبتر به مدیران مسئولیت‌پذیری ارتباط و هماهنگی لازم به عمل آید.

تشکر و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند که بدین وسیله از مصاحبه‌شوندگان که اعضای هیأت علمی بودند، تشکر و قدردانی نمایند.

References

- Vizcaino FV, Martin SL, Cardenas JJ, Cardenas M. (2021). Employees' attitudes toward corporate social responsibility programs: The influence of corporate frugality and polychronicity organizational capabilities. *Journal of Business Research*; 124: 538-546. doi: 10.1016/j.jbusres.2020.11.016
- Zhou G. (2022). Good for managers, bad for shareholders? The effects of lone-insider boards on excessive corporate social responsibility. *Journal of Business Research*; 140: 370-383. doi: 10.1016/j.jbusres.2021.11.007
- Ko J, Jang H, Kim SY. (2021). The effect of corporate social responsibility recognition on organisational commitment in global freight forwarders. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*; 37(2): 117-126. doi: 10.1016/j.ajsl.2020.12.005
- Tizro-Toly F, Mosazadeh T, Kazemi R. (2020). The effect of spiritual intelligence training on adaptability, accountability and legislation among 14-16 year-old male students. *Salamat Ijtimai (Community Health)*; 7(2):146-155. doi: 10.22037/ch.v7i2.25348
- Ghasemzadeh Alishahidi A, Panahigaradaglo M, Minaie H. (2021). Investigating the effect of organizational socialization and social capital on teachers' responsibility: The mediating role of organizational commitment. *Quarterly Social Psychology Research*; 11(42): 53-74. doi: 10.22034/spr.2021.269120.1616
- Dhanesh GS. (2020). Who cares about organizational purpose and corporate social responsibility, and how can organizations adapt? A hypermodern perspective.

14. Ebrahimi Moghadam N, Dorrani K. (2018). Teleological evaluation contents of social skills in document of fundamental reforms in education. *Organizational Culture Management*; 16(2): 283-304. doi: 10.22059/jomc.2018.223179.1007088
15. Talebi Panbeh Choleh QA, Zolfaghari R, Parsa Moin K. (2021). Evaluation of social responsibility components of Islamic Azad University of Mazandaran. *Jundishapur Education Development Journal*; 12(2): 521-531. doi: 10.22118/edc.2021.262449.1652
16. Aghayeipour Fetrati H, Hashemi SM. (2020). Design and delivery a cultural pattern for development social responsibility of business managers in Gillan province. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge*; 9(34): 313-323.
17. Kazemian S, Malekzadeh Gh, Farahi MM, Khorakian A. (2020). Discovering the components of social responsibility for ecolodge managers in Iran. *Social Studies in Tourism*; 8(16): 145-168.
18. Bagherinezhad Z, Abdullahi B, Hassanpour A, J'afarinia S. (2020). Designing a model for social responsibility human resource management in electric power industry. *Scientific Journal of Research in Human Resources Management*; 12(2): 147-187. dor: 20.1001.1.82548002.1399.12.2.5.4
19. Ahmadizamani Z, Goodarzi A, Dialameh N. (2020). Systematic review of factors affecting student responsibility with emphasis on the role of the school. *Biannual Journal of Islamic Perspective on Educational Science*; 7(13): 23-57. doi: 10.30497/edus.2020.74912